

УДК 678.11.

ВЛАДИМИРОВА Валентина Іванівна –
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: pednauk@ukr.net

**ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА А. С. МАКАРЕНКА**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах розбудови української держави однією з важливих проблем є формування правової культури та правового виховання підростаючого покоління. З утвердженням Української держави розпочалася нова сторінка відродження історичної самосвідомості й державно-правового життя. Для вирішення завдань культурного будівництва в Україні в умовах національного відродження постала концептуальна позиція діалектичного осмислення правового виховання молодого покоління. Проблема правового виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства зумовлена всебічним розвитком особистості з високою культурою поведінки та дотриманням норм моралі і законів держави. Становлення України як демократичної і правової держави відбувається на основі дієвої системи правового виховання особистості, яка сприятиме розвиненій правовій свідомості та правовій культурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам окресленої проблеми присвячені наукові праці А. Гетьмана І. Беха, Я. Кічук, Л. Крицької, Ю. Калиновського, С. Савченко, О. Скакун, С. Сухомлинської, В. Тація, С. Федика та інших. Багата науково-педагогічна оригінальна спадщина видатних педагогів В. Сухомлинського та А. Макаренка є основою для формування сучасного молодого покоління в дусі поваги до права та національного духу свого народу. У науково-педагогічних колах зростає інтерес до формування правової культури особистості на основі ідей В. Сухомлинського та А. Макаренка.

Мета статті – розкриття значущості педагогічних ідей В. О. Сухомлинського та А. С. Макаренка щодо правового виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чільне місце в історії вітчизняної педагогіки належить В. О. Сухомлинському. В працях видатного педагога наголошується на актуальних проблемах правового виховання і навчання, педагогічні погляди якого формувалися в процесі

практичної педагогічної діяльності. Вчений, педагог-експериментатор, учитель-новатор значну увагу приділяв азбуці морально-правової культури у формуванні особистості. У книзі «Народження громадянина» автор акцентує увагу на громадянськості, зазначаючи, що злочини та правопорушення є наслідками поганого правового виховання виховання. У найгрунтовніших працях «Як ми виховали мужнє покоління», «Духовний світ школяра», «Праця і моральне виховання», «Моральний ідеал молодого покоління», «Виховання особистості в школі» розкрито цілеспрямовану систему виховання особистості, пов'язаної з формуванням у неї спрямованості до активної правомірної поведінки.

Складовою частиною виховання громадянськості, безумовно, є і правове виховання підростаючого покоління, а відповідно, і певний рівень правової культури причетних до навчання і виховання осіб та вчителів. Проблема правового виховання розглядається в різних педагогічних роботах, присвячених питанням виховання моралі, мужності, хоробрості, нетерпимості до зла, моральності, патріотизму, свідомої дисципліни, гуманізму, людяності, чуйності, непримиренності до правових порушень тощо.

Беручи до уваги прямий зв'язок між моральними і правовими нормами, В.О. Сухомлинський розробив і запровадив Азбуку моральної культури у вимогах, правилах, нормах поведінки, які перегукуються з правовими нормами.

Зупинимось на деяких з них:

1. «Ти живеш серед людей. Кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться і тим, що не можна. Перевіряй свої вчинки запитаннями до самого себе: чи не чиниш ти зла, незручності чесним, хорошим людям?»

Роби все так, щоб хорошим людям було добре, а злим нестерпно.

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми...Плати за це їм добром.

3. Всі блага і радощі життя створюються працею...

4. Будь добрим і чуйним до людей...

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості...» [1, с. 120–130].

Цінність педагогічної спадщини В. Сухомлинського полягає в тому, що він умів сказати своє живе, оригінальне слово про найскладніші і найтонші грані педагогічного процесу, звернути увагу на особливості педагогічних явищ, обґрунтувати своє бачення проблеми навчальними прикладами з навчально-виховного процесу школи і цим самим передати свої думки учителям, вихователям, учням, батькам.

Заслугує на увагу його робота «Виховання високих моральних якостей і норм поведінки», у якій один із підрозділів присвячений правовому вихованню учнів і використовується у вищій педагогічній школі при підготовці майбутніх вчителів. У цій роботі Василь Олександрович підкреслює, що «правове виховання, запобігання правопорушенням і злочинам – одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було у нашому суспільстві злочинців і правопорушників» [2, с. 323].

Педагог визначив зміст роботи по правовому вихованні учнів на основі сформульованих ним педагогічних вимог, серед яких найважливіші такі:

1) «поважай і виконуй закони держави. Держава захищає щастя, благополуччя, недоторканість кожної особи. Закони держави справедливі та гуманні. У них – концентрація багатовікової мудрості і постійного прагнення до торжества добра і справедливості. Закон захищає і оберігає насамперед тебе, твою сім'ю, твоє щастя, майбутнє твоїх дітей... У тому, що закони нашої держави карають злочинців, – вища людяність нашого ладу і наших взаємовідносин;

2) умій поважати норми людських відносин, які склалися протягом багатьох віків і закріплені у вигляді прав, порушуючи які, ти стаєш несправедливим до своїх співвітчизників і заслуговуєш осуду;

3) уміння підкорятися закону, дисципліні, порядку, нормам співжиття – найвищий вияв свободи. Порушувати закон – це однаково, що рубати гілку, на якій сидиш...Свобода – це величезна сила, якою треба користуватися обережно і мудро, в руках божевільного вона перетворюється в джерело горя;

4) мудрість володіння і владарювання свободою – ось у чому одна з таємниць виховання, і цією таємницею повинні володіти батьки, вчителі, вихователі.

Там, де ця мудрість і в сім'ї, і в школі досягає вершини, в результаті виходить чудова

людина. Не будь німим спостерігачем порушень права і закону. Знайди активну форму виявленню своєї нетерпимості до порушників права і закону» [2, с. 322–323].

Сформульовані вченим педагогічні вимоги є цілісною програмою виховної роботи і в школі, і у вихованні майбутніх учителів та підготовці їх до правового виховання підростаючого покоління. Він не лише ставив проблему, а й одночасно накреслював шляхи реалізації правового виховання, підтверджуючи теорію конкретними прикладами з власного досвіду. Заслуга Сухомлинського в розробці проблеми правового виховання полягає ще й у постановці і розв'язанні проблем на основі наукових педагогічних досліджень. Він вивчив життя тих 460 сімей, у яких виховувалися діти, що вчинили правопорушення та злочини, і на цьому ґрунті сформулював основні причини появи аморальних вчинків та подав змістовно обґрунтовані рекомендації щодо їх пропедевтики й усунення.

Аналізуючи недоліки правового виховання, педагог переконувався що головні причини появи правопорушень і злочинів (пияцтво, хуліганство, бездумне марнування часу) – «душевна порожнеча, убогість, обмеженість розумового життя по закінченню школи. Вони виникають на ґрунті обмеженості інтелектуальних інтересів у шкільні роки». Тому вчителі, вихователі повинні в першу чергу володіти певним рівнем правової культури і вживати необхідних заходів для залучення учнівської молоді до книжки, музики, мистецтва з метою виховання розуму, почуттів, емоцій, що в позашкільні роки можливо лише в процесі самовиховання, яке реалізується тільки за умови, коли в шкільні роки особистість з об'єкту стала суб'єктом виховання [3].

На основі аналізу причин появи правопорушень і злочинів В. Сухомлинський стверджував «що правопорушення і злочинність – найбільш яскраві показники слабкості виховання», аналізував недоліки і помилки в цій справі: «Те, що серед правопорушників і злочинців є діти, підлітки, юнаки і дівчата, не може залишати ні на хвилину спокійним педагога – людину, смислом якої є гармонія інтересів особи та суспільства» [4, с. 526]. Ось чому підготовка майбутніх учителів до морально-правового виховання учнів актуальна проблема вищої педагогічної школи.

Як бачимо, правове виховання і формування правової культури підростаючого покоління, а відповідно, і підготовку вчителів до цієї важливої частини виховного процесу, В. О. Сухомлинський розглядав у тісному

взаємозв'язку з громадянським і моральним вихованням та формуванням високого рівня правової культури майбутніх учителів.

Практична та навчально-виховна діяльність визначного вітчизняного педагога А. С. Макаренка здійснила значний вплив на становлення і розвиток правової культури і правового виховання у сфері освітньої діяльності.

Створена і реалізована ним концепція практичної освітньої діяльності громадянського виховання підрастаючого покоління в нових умовах побудови дитячого колективу, виховання особистості в колективі через який не відокремлена жодна грань від завдань формування у громадянина належного рівня правової культури, виховання громадянина-гуманіста і демократа, котрий сповідував би і керувався в процесі життєдіяльності правовими законами держави, громадянина, який дотримувався б норм і правил у суспільстві, тобто людини високої громадянської дисципліни.

А. С. Макаренко розробив теоретичні основи виховання і безпосередньо перевіряв їх у практичній діяльності, Працюючи у виправно-трудоцій дитячій колонії, А. С. Макаренко розумів, що без чітко визначеної мети і шляхів її реалізації не можливо організувати навчально – виховний процес у колонії. Не маючи чіткої законодавчої бази, педагог прагнув розробити і впровадити в сі складові частини діяльності колонії певні регулюючі правові документи.

Заслугове на увагу у 1928 році розроблена та впроваджена у практику «конституція» трудової комуні, яка мала сім розділів: 1) загальна частина; 2) загальні збори; 3) рада командирів; 4) робочий (зведений) загін; 5) чергування; 6) закони дня; 7) накази і звіти.

Ця «конституція» була, фактично, правовим документом, який регулював життєдіяльність і відносини в колективі комунарів і педагогів. За нею в комуні діяв товариський суд, який мав право за важкі вчинки виносити певні покарання. Товариський суд обирався загальними зборами терміном на три місяці в складі чотирьох вихованців і одного вихователя по чергові. В ролі «обвинувача», як правило, виступав завідувач, захисника – один із комунарів, засідання суду відбувалося чесно і під прапором, контроль за виконання винесених товариським судом покарань покладался на «судового виконавця», який обирався загальними зборами, вирок товариського суду затверджувався завідувачем комуні (розділ VII «конституції») [6, с.141].

А. С. Макаренко вважав, що нормальна

педагогіка – це педагогіка активна і цілеспрямована, вона швидко перетворює дитячий колектив на колектив цілком нормальний за умови вироблення і формування у вихованців певних правових норм і правил поведінки. Саме цим питанням присвячена його наукова педагогічна праця «Дисципліна, режим, покарання та заохочення».

Фактично, це правовий документ щодо формування правової культури особистості. Розглядаючи дисципліну як результат виховання і як засіб, А. С. Макаренко вважав, що недисциплінована людина – це людина, яка виступає проти суспільства, проти встановлених і прийнятих у суспільстві правових законів, норм, правил, є морально невихованою людиною. Таким чином правове виховання розглядалося як важлива складова морального виховання.

У зв'язку з цим педагог запропонував ввести до навчального плану школи новий предмет – теорія моралі, вважаючи, що такий предмет буде у майбутньому обов'язковим у всіх школах. А. С. Макаренко розробив і викладав у колонії «мораль», де певне місце займало формування правової культури. У системі правової культури дисципліна розглядалася як «цілковита захищеність, цілковита впевненість у своєму праві, у шляхах і можливостях саме для кожної окремої людини» [7, с. 47–68].

Одночасно визначний педагог розробив педагогічно обґрунтовану методику морального виховання та його складової частини – правового виховання. Закон згодом у педагогіці став принципом – «якомога більше вимоги до людини і якомога більше поваги до неї», вважаючи його формулою формування моральної, а відповідно, і правової культури громадян нашого суспільства. А. С. Макаренко розроблена система методів формування особистості: педагогічні вимоги, традиції, стиль, принципи паралельної дії, перспектива, спільна праця, права, обов'язки вихованців, режим, покарання, заохочення тощо.

Розглядаючи дисципліну як цілковиту захищеність особистості, як цілковиту впевненість у своєму праві на моральне життя і працю, педагог підкреслював, що ті безпритульні та правопорушники, які перебували в його колонії, у значній кількості випадків побували у таких дитячих колективах, де не було дисципліни, і вони відчули «страшний тягар такого недисциplinованого життя», де «влада окремих ватажків, так званих глотів, старших, сильних», призводила до експлуатації решти дітей, до примусу, крадіжок, хуліганства тощо.

Тому дисципліна в колонії стала для них «справжнім порятунком, справжніми умовами людського життя», що давало право і можливість дитині реалізувати себе як особистість. А. С. Макаренко розглядав дисципліну і право у тісній єдності і взаємообумовленості, не уявляючи будь-якого колективу без чітко визначеної правової дисципліни і вважав, що дисципліна прикрашає колектив.

Як відомо, порушення закону у будь-якій державі передбачає певні покарання. А. С. Макаренко дав своє розуміння покарання: « Я особисто певен, що кара – не таке вже велике добро. Але я переконаний в тому, що там, де треба карати, там педагог не має права не карати. Кара – це не тільки право, але й обов'язок у тих випадках, коли кара необхідна...» [6, с. 61]. Як бачимо, педагог вважав, що порушення законів, правил вимагає певних покарань оскільки безкарність веде до безвідповідальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Здійснений аналіз педагогічної спадщини визначних українських педагогів певних періодів розвитку суспільства В. О. Сухомлинського та А. С. Макаренка щодо правового виховання особистості підростаючого покоління в різних типах навчальних закладів засвідчує, що у їх поглядах є спільним цілісна система виховання на загальнолюдських цінностях з дотриманням правових норм. Ідеї педагогів є актуальними й у наш час і можуть стати основою методичних розробок з правового виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1979. – Т.1 – 654 с.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1979. – Т. 2 –670 с.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1979. – Т. 3. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1979. – Т. 4. – 637 с.
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5т. – К.: Радянська школа, 1979. – Т. 5 – 639 с.

6. Макаренко А. С. Про виховання / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1978. – 344 с.

7. Макаренко А. С. Теорія і практика виховання / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1985. – 279 с.

REFERENCES

1. Sukhomlinsky, V. O. (1979). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.
2. Sukhomlinsky, V. O. (1979). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.
3. Sukhomlinsky, V. O. (1979). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.
4. Sukhomlinsky V.O. (1979). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.
5. Sukhomlinsky, V. O. (1979). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.
6. Makarenko, A. C. (1978). *Metodika vichovanny kolektivu*. [About upbringing]. Kyiv.
7. Makarenko, A. C. (1975). *Metodika vichovanny kolektivu*. [Theory and practice of upbringing]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВЛАДИМИРОВА Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доктор філософії, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін та адміністративного права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми правового виховання в історії української педагогічної науки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VLADIMIROVA Valentina Ivanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of State-Legal Disciplines and Administrative Law of Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of legal regulation in the history of Ukrainian science.

Рецензент – д. п. н. професор Калініченко Н. А.
Стаття надійшла до редакції 03. 09. 2018 р.